

TIP VE MİKROBİYOLOJİ TERİMLERİ YAPIMI İÇİN BAZI İLKE ÖNERİLERİMİZ

Dr. Sabahattin Payzın

Osmanlı döneminde batı yöntemleri ile bilim öğretimi başlayınca, skolastik medrese öğretiminde okullarda kullanılan Arapça istiâhat (terimler) müspet bilimlerin isterlerini karşılayamaz olmuştur. Bu okadar açık idi ki, Sultan Mahmut Osmanlı Tıbbiye'sini açış konuşmasında bunu belirtmiş ve bir süre öğretimin Fransızca yapı'acağını bildirmiştir. Bundan yüz yıl önce tıp öğretimi Osmanlıca'ya çevrilince, terim eksikliğini karşılamak için bir komisyon kurulmuş (Başkanı anatomist Mazhar Paşa idi) Osman'ı tıp lûgatını, terimleri Arapça'ya dayanarak (*) ve de Arapça'da bulunmayan terimleri uydurarak hazırlamışlardır (1).

O dönemde de terimlerin nasıl hazırlanacağı tartışması vardı. Ali Suavi 1860 da (3) şu kurallara uyulmasını ileri sürmüştür : a) Terimler Latince esasa uydurulmalıdır, b) Türkçeleşmiş yabancı sözcükler Türkçe'dir, c) Harflerimiz Türkçe için yetersizdir, mümkünse Latin harfleri kabul edilmelidir, d) Yapılan terimlerin Türkçe gramer (dilbilgisi) kural'arına uydurulması gereklidir. Ali Suavi kendisinin yüz yıl sonra hatırlanacağı da söylemiştir.

Osmanlıca'nın yetersizliği sosyal bilimlerde de vardı. Ahmet Mithat Efendi (1) EKONOMİ sözcüğünü kullandığı için Selânikli Tevfik tarafından kınanmıştır. Bunun üzerine yazdığı bir makalede Kamus'a baktım «iktisad» terimi «itidal» karşılığıdır, diyor. Ekonomi yerine iktisad terimini kullanmanın uydurmaca olacağını düşündüğünü belirtmiştir.

Esasen bu terimlerin yapıldığı dönemde mikrobiyoloji, genetik, immünoloji ve diğer bilimler henüz ya doğmamış veya emekleme ça'ında idi. Batıda terimler de yeni yeni ve Grek ve Latin köklere Latince takılar getirilerek yapılıyordu. Nitekim bu lûgatta mikrop, mikroskop, oksijen gibi terimler yoktu ve sonradan hurdebîn (mikroskop), müvellidül humuza (oksijen), müvellidalma (Kırımlı Aziz Bey'ce) uydurulmuştur.

(*) Gariptir birimiz Türkçe bir terim kullansa yadırganıyor da, yabancı bir terimi Hatanto'cadan alıp kullansa aldırıyoruz : Bumerang gibi.

İstanbul'da 1978 yılında toplanan Türk Mikrobiyoloji Kongresinde Prof. E. K. Unat terimler için bir rapor sunması üzerine 1980 kongresi için bu konuda çalışmak üzere bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon çalışmalarını sürdürmektedir. Yazar 1980 kongresine bu kişisel raporunu sunmuş olup bazı değişiklikler ile bu yazı hazıranmış olmaktadır. Prof. Unat terimler için tarihsel bilgileri geniş ölçüde vermiş olduğundan üzerinde durmayacağız (9).

Önceleri terimlerimizi Arabistan'dan ithal ediyorduk. Sonra Fransa'dan ve harpten sonra da İngiltere ve ABD den ithal etmeye başladık. Osmanlı'cayı bıraktık ve dilimizi Ottoman'ca yapıyoruz. Bugünkü tıp yazılarımıza bakarsak sözcüklerin % 60 ının İngilizce veya Fransızca'dan alınmış olduğunu görürüz. Bari bunları doğru yazsak? Yazılışlarının yabancı-türkçe karması acaipçe bir imlâ ile olduğunu görüyor ve çoğumuz bu durumu ya bilgisizlik veya kayıtsızlıktan hiç te yadırgamıyoruz.

Oysa bizim dilimiz Türkçe'dir ve Türk harfleri ile yazılır. Bu harflere artık Latin harfi değil. Türk harfleri denilir. Terimlerimizin, İngiliz, Fransız kitaplarında nasıl kendi dilleri ve kuralları ile yazılıyor ise, biz de öyle, yani kendi dilimize ve kendi kurallarımıza göre yazılması gereklidir.

Türk A Be Ce si; (Alfabesi) :

1 — Önce Türk harflerinin bir kanunla kabul edilmiş olduğunu ve Lâtin harfleri değil, ondan, ü,ö,ç,ş, harflerinin bulunması ve q,x,w harflerinin bulunmaması ile ayrıldığını unutmamamız gereklidir.

1.1 — Türk harfleri içinde Latin alfabesi çıkağı harfleri kullanan uluslarda kullanılan :

ae, ce, ph, th, ch... gibi çift harfler-diftonglar,

ä ä ä ä ä ä ä à é è è ò ó ò s š š Ꞁ ꞁ Ꞃ ꞃ Ꞅ ꞅ Ꞇ ꞇ ꞈ ꞉ ꞊ Ꞌ ꞌ Ɥ ꞎ ꞏ Ꞑ ꞑ Ꞓ ꞓ ꞔ ꞕ Ꞗ ꞗ Ꞙ ꞙ Ꞛ ꞛ Ꞝ ꞝ Ꞟ ꞟ Ꞡ ꞡ Ꞣ ꞣ Ꞥ ꞥ Ꞧ ꞧ Ꞩ ꞩ Ɦ Ɜ Ɡ Ɬ Ɪ ꞯ Ʞ Ʇ Ʝ Ꭓ Ꞵ ꞵ Ꞷ ꞷ Ꞹ ꞹ Ꞻ ꞻ Ꞽ ꞽ Ꞿ ꞿ

ve buraya almağa gerek görmediğimiz diğer harflerin Türk harfleri arasında bulunmadığını,

1.2 — Belirli bir Latin kaynaklı harfin başka başka dillerde farklı ses ve okunuş verdiğini, Örneğin :

(A) nın İngilizcede ey, (i) nin ay, y nin vay, (p) nin Rusçada r, (H) nın (n)

(B) nin V, (C) nin s, c, ç veya k... okunduğunu hatırlamamız gereklidir.

Ö halde kanun (1 Kasım 1928) ile saptanmış Türk harflerini kullanmak zorundayız :

Batı dillerinden her hangi birine (imtiyaz) ayrıcalık tanıyamayız, onların harfleri kendi dillerine aittir, bize değil.

Her ulus bunu böyle yapmaktadır. Bunu kanıtlamak için dilleri karşılıklı incelemek gerekir. Ancak o zaman konuya inançla girilebilir. Zira bazı yazarlarımız,

bildiği yabancı dili Fransızca olanlar Fransızca'yı, İngilizce olanlar İngilizceyi ve onların yazınlarını (imlâ) uluslararası sanmaktadırlar.

Latin Harfleri Kullanan Ulusların Yazıları İçin Örnekler

Brezilya'nın Revista do Instituto de Antibióticos 1962, 4/12,19 dan :

Portekizcenin Brezilya dili :

A substância P, é insolúvel em água éter etílico, éter de petróleo, acetato de etila, benzeno, clorofórmio, acetona e tetracloreto de carbono : parcialmente solúvel em metanol, etanol, propanol e butanol, notando-se maior solubilidade com a adição de água, sobretudo em pH ácidos ou alcalinos e que nos indica o caráter anfotérico da substancia : e solúvel em piridina, piperidina, ácido acético fenol e ácido benzolico.

Ve bazı sözcüklerin yazılışları :

Experimentos, conduzidos, colonia, implatação fragmentos, fisiológico, adicionado concentrações, separados, experimentações associações, diferenças, inibitoria resultados, discussão, potencializações estudo, cooperativo, liquefação rápida redução positiva observações

Romence'den

Rickettsii și Rickettsioze, Nicolau ve Constantinescu 1965, S. 98 dan :

Aciași autori (46) au concentrat antigenul solubil de R. prowazeki prin ultracentrifugare la 9000 t/min timp de 40 de minute. Tratat prin acidul fenilhidrazin-p-sulfonik, antigenul este concentrat de 8 ori, iar prin sulgit de sodiu 20 % concentratio sa marit de 42 de ori.

Bazı sözcük ve terimler

Tifosul, metodă sensibil , avidență, atenuată, infecția, Pșenicinov (Ruscada) Șimptome lumenul, intestinal, agentul, cantitati (mezoteliul pleural), leucocite

İngilizceden Süzcükler ve Portekizce Karşılığı

İngilizce

A strain of **Strepto verticillium** (AIUR-7490) isolated from a soil sample of Recife, Brazil, is studied. It presents a pink/to/red vegetative mycelium and a rose colored aerial one.

Portekizce :

Una cultura de strepto verticillium (IAVR-1490) isolada de amostra de solo do Recife, produtora de uma substancia antifungira, polienica (pentaeno) e de um corante vermelho lipo solúvel, e estudada taxonomicamente...

Şimdi üç dilde terimleri karşılıklı görelim :

Fransızca :	İngilizce :	Almanca :
Calorimètre	Calorimeter	Kalorimeter
Canal inguinal	İnguinal canal	Leistenkanal
Cancérologie	Cancerology	Cancerologie
Anthrax à foyers multiple	Carbunculosis	Karbunculose
Rhinite	Nasal catarrh	Schuples
Cathéterism	Catheterisation	Katherisierung
Cellule accessoire	Accessory cell	Nebenzelle
Fievre jaune	Yellow fever	Gelbfieber
Fevre des foines	Hay fever	Heufieber
Fievre tirce	Tertian fever	Tertiana fieber

Hele Almanca terimler uluslararası olmaktan çok uzaktır : Erreger, stamm, Keime, Papierblatichen test, Blutspiegelbestimmung test, Kaliumoxallösung, Trichloressigseure Durchmesser.....gibi. Bunların doğal olarak yazım kuralları da ayrıdır.

İspanyolca Vol. 2, No: 4 Julio-Agosto 1974 den bazı terimleri : Allergologia et Immunopathologia'dan :

İspanyolca :

Material y metodos
Realizamos
Experiencias
Sensibilización
Técnica de kabat
Utilizando
Cuagulaciones
Hypotalamices
Localizacion
Variación-(variation)
İmmunoelectroforesis
Hemaglutinación p^ã siva
Fenómeno de Arthus
Anaflactio
Valoración cualitativa
Identificación
İntensidad
reacciones
Asma bronquial

Portekizce :

Revista do Instituto de Antibiol
Recife vol. 5 1/2 1975 ticos'dan
İntertigaç ões
İnibitória
Multipliç ão
rel ã cao (relation)
relaciónado
concentraç ões
Variacã o
Infecã o
dilucã es
citotoxidez
degeneracã o
citopatico
adicionado
garamicine (garamycin)
Carboximetilcellulose
Retamicina (Retamycine)
Guanamicina (guanomycin)

Rinosinusitis	Farmacológicos
Bronquitis	Sep araca o (Seperation)
Allergia e medicamentos	caracterizę çao
İneccioses	consideraęções
Mesã nicos	antropologicas
Observaciones	etnografica
terapéuticos	Farmacodinâmicas
Ampicilinã inyectable	Cloroforio
Extern	Substância
Salina buferada (buffered saline)	Cromatografada
Solución (solution)	Purificaçã o
Linfocitos (lymphocytes)	Cristallizada
Fotografia	
İncubación	

WHO chronicle'in Rusçası XPOH K BO3 KRONİK VOZ dan bazı kimyasal maddelerin Latince ve Rusçaları (Not : Rus-Kiril harflerinin diğerleri aynı olup, bizde olmayanların karşılıkları Türk harfleri ile yazılmıştır) şöyledir :

B = V   P = R   H = N   И = i   З = Z   Д = D   Л = L
 б1 = 1   П = P   у = u   Г = g   Я = ya   Ф = fç   olarak okunurlar.

goseum bengalense natricum (¹³¹J)
 натрий бенгальская роза (¹³¹J)

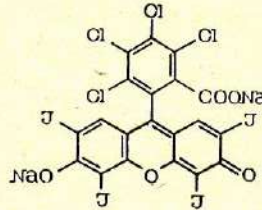
динатриевая соль 4,5,6,7-тетрахлор-2',4',5',7'-тетрафторфлуоресцина, в кото-
 ром часть молекул содержит радиоактивный йод (¹³¹J)
C20H2Cl4I2Na2O8

codacidum
 кодактивд

acidum mусorphenolicum
 микофеноловая кислота

суанособалатинум (⁵⁷Co)
 цианокобаламин (⁵⁷Co)
 суанособалатинум (⁵⁸Co)
 цианокобаламин (⁵⁸Co)

proхibutenum
 проксибутен

seroalbuminum humanum iodinatum
 (¹²⁵J)
 йодированный (¹²⁵J) альбумин сыво-
 ротки человека

альбумин сыворотки человека, йодированный радиоактивным йодом (¹²⁵J)

seroalbuminum humanum iodinatum
 (¹³¹J)
 йодированный (¹³¹J) альбумин сыво-
 ротки человека

альбумин сыворотки человека, йодированный радиоактивным йодом (¹³¹J)

KPOH KA BO (WHO Chronicle) in 1972, 25/4 : S : 49 daki listede bulunan 31 son-ekin üç dilde karşılıklı yazılışları verilmiş olup bir kaç şöyledir :

Latince :	İngilizce :	Rusça :	Latince :	İngilizce :	Rusça :
<i>Латинский</i>	<i>Английский</i>	<i>Русский</i>	gest	gest	гест
-actidum	-actide	-актид	gli-	gli-	гли-
-andr-	-andr-		io-	io-	йо-
или-stan-	или-stan-	или-стан-	-mer-	-mer-	-мер-
или-ster-	или-ster-	или-стер-	-moxinum	-moxine	-моксин
-arolum	-arol	-арол	-mycinum	-mycin	-мицин
-bamatum	-bamate	-бамат	nifur-	nifur-	-нифур
barb	barb	барб	-orexum	-orex	-орекс
bol	bol	бол	-praminum	-pramine	-прамин
-cainum	-caine	-каин	-quinum	-quine	-хин
cef-	cef-	цеф-	-serpinum	-serpine	-серпин
-cillinum	-cillin	-циллин	sulfa-	sulfa-	сульфа-
cort	cort	корт	-tizidum	-tizide	-тизид
-crinum	-crine	-крин	-toinum	-toin	-тоин
-curium	-curium	-кюри	-verinum	-verine	-верин
-cyclinum	-cycline	-циклин	-inum	-ine	-ин
-estr-	-estr-	-эстр-	-onum	-one	-он
-forminum	-formin	-формин	-ium	-ium	-ий

Bu örnekler bize yukardaki ilke ve görüşü destekleyen bazı özellikleri gösteriyor :

a) Her zaman, her kavram için uluslararası denilecek terimler kullanılmamaktadır, dile ait özellikler vardır.

b) Uluslararası nitelikte sayılabilecek Grek-Lâtin çıkağı yazını (imlâsı) bile her ulusta ayrı ayrıdır. Bunun için Latince-İngilizce, Fransızca, Almanca olan her hangi bir tıp sölüğüne bakmak yeterlidir. Örneğin Arnaudov (2) un Latince-Almanca İngilizce ve Fransızca karşılıkları olan sözcüğü bunu derhal kanıtlar.

c) Uluslararası kimyasallar terimleri Latince'dir. Merck fabrikası ürünü olan kimyasal madde şişelerinin etiketlerinde asıl adlar Latince, yan taraftaki bölümde ise diğer dört dilde yazılı adlar ise ulusal adlardır.

Netekim DSÖ nün **CHRONICLE** adlı dergisinde yeni ilaçların dizgeleri çıkar ve İngilizce, Fransızca ve Rusça olan adlar yanında **LATİNİZED** denilen terimler de yer alır.

Bunlar göz önüne alınca :

İlke 1 : **Terimlerimizi Türk harfleri ile, Türkçe söylenişine göre ve Türkçe yazın kurallarına uyarak yazmalıyız.**

İlke 2 : **Terimlerin yazını ve seçimi için her hangi bir dile üstünlük ve ayrıcalık, örneğin Fransızca veya İngilizce veya Rusça'ya (Doğu Türkleri kitaplarında bu durum vardır ve dilleri ayırdıcıdır) tammamalıyız.**

İlke 3 : Diftong denilen çift harfli sözcüklerden terimlerimizi yaparken diftonglardan (ph,ch,th v.b.) kurtarmalıyız.

Netekim Latince'ye en yakın dil o'an İtalyanca'da bile bunlar - Grek seslerini verdiğinden - pek az kullanılmakta veya hiç kullanılmamaktadır :

Diphtheria = Difteria   Photographia = fotografia   Pharmacia = farmacia ...
diye yazıyorlar. Biz de öyle yazmalıyız.

DİL VE SES

Dr. Erbaş «her terim, bir kavramı taşıyan işitme cinsinden bir hayaldir, akustik bir hayaldir. İşitmeyi ise ses'er sağlar. Ses kavram taşır ise onun ses cinsinden işaret olduğunu anlarız (signe linguistique - F. DE Saussre) diyor (4).

Türkçemiz sesler yönünden zengin olmasına karşın, harflerimizin bu sesleri yazmağa yetersiz olduğu da bir gerçektir. Birinci harfimiz A yı ele alalım :

Ana, Anne, Alma, plân, lâik, kâtip, lâle (Aile) bu sesleri ince, kalın, uzun yapamayız) örneklerdeki A ları sesleri birbirlerinden ayırır. Oysa bunu biz tek harfle karşılamağa çalışıyoruz. Bu durum öteki sesli (ünlüler) harfler için de geçerlidir.

Ses güzelliği : Bunu ünlülerdeki zenginlik sağlar. Fransızcadaki 18 ses (ünlüsü) harfi (au, é, è, ê, â, auc...) Fransızcanın ses güzelliğini korumuştur.

Ünsüz harfler için de bu sorun geçerlidir. Genellikle Ka (k), ile Ke (k) karışır. Belki de q ile ayırım gereklidir. (*)

Alfabe (Abece) mize bazı seslerin anlatımı için gerekli bazı harf ve (sédille) şeklinde inceltme, uzatma işaretleri gereklidir. Bu istenmeli, kanunda başkalaıma yapılmalıdır. Bunun için ilgili makamlara başvuru'ur, gerekirse dernekçe yapılmalıdır. Türk Dil Kurumu (â, ğ, -) gibi «sedil»leri kaldırmıştır. O zaman «katip» iki üç türlü okunabilir, Katil, Kâtil, Kaatil üç ayrı ses ile okunması gerekirken okunamaz. Râhibe «rahibe» olarak kısa okunur. Ama başka dillerden gelen her sesi harfle belirtmekte olanaksızdır, sedil bile yetmez.

Bu harf-ses geliştirmeleri için önerilerimizi de hazırlamalıyız, ithal edemeyiz. Ne kadar gayret etsek-ki hiç bir modern dil % 100 arık değildir ve her geçen gün yeni sözler yabancı dillerden girer-yabancı sözcükler dilimize girecektir ve girmektedir. Bunlar Arapça, Farsça, Grekçe, İtalyanca, Ermenice, İngilizce, Fransızca, Almanca veya Slav, Skandinav dillerinden olabilir. Bunların okunuş ve söylenişi kendi boğaz yapımızın gereğine, Türkçe ses kurallarına uyacaktır. Ama bunlar için de sesi belirten ünlülerin belirlenmesi gerekir. Bu nedenle :

(*) A. Karamanlıoğlu (Türkçe Dili S : 123) harf devrimi ile dil devriminin de düşünöldüğünü, yabancı kelimelerin dilden nasıl olsa tasfiye edileceğinin komisyona ihsas edilmesi ile izah edilebilir.» diyerek bunların göz önüne alınmadığını söylüyor (6).

İLKE 4 — Türkçe yazımında Türkçe fanetiğini iyi yansıtacak ünlülere «se-dille» = takılar için komisyon çalışması yapılmalıdır. Transkripsiyon için kullanılan -, °, ^, °... gibi bazılarında yararlanılabilir.

Dört Ana Kavramın Geliştirilmesi

Türkçemizde, E. Erbaş'ın da belirttiği üzere, önemli bir eksiklik vardır. Bu da dört temel sözcüğün fiil ve bütün kiplerinin geliştirilmemiş olmasıdır :

1 — **İmek** : etre, to be, sein karşılığı

2 — **Mâlik olmak** : iye : Avoire, to have, haben karşılığı : iyelik hiç gelişmemiştir.

3 — **Olmak** : devenir, to become, werden

4 — **Mevcut olmak** : exister, to exist, existieren

Bunların anlamları bir birleri ile karıştırılagelmiştir. Bu da kavram karışıklığına yol açar doğru terim yapımına engeldir.

İLKE 5 — Doğru terim yapabilmek, dilin semantik (bilim-bilimi) yönünden geliştirilmesini sağlayabilmek için Türk ve Türkçe-yabancı dildeki çeşitli gramer kitap ve önerilerini iyi inceleyerek bu dört anasözcük kiplerinin geliştirilmesine çalışmak gerekir.

İLKE 6 — Dil ve terimlerde «précision» çok önemlidir. Batının 15 kavramını sadece «olmak» kullanılarak yapmak mümkün değildir, karşılanamaz. «İmek = olmak yardımcı- fiilleri birbirinin karşılığı değildir. Her ikisinin de geliştirilmesi için çalışmalıyız.

İYELİK ve LİYEZON KURALI

Türkçe'de pek dikkat edilmeyen özellikler yazına da girmiştir.

a - İyelik takıları : Örnek «araba» : arabam, arabam, arabamız, arabacı sözcüklerinin kara yazılı takıları, iyelik takıları, son-ek (suffix) olarak sözcüklere birleşir.

b - «İle» ise ayrı yazılmalıdır. Batı dillerinin «with,» «mit», «avec» için olan bu kural Osmanlıca için de geçerli idi ve «ile» ayrı yazılırdı.

Bunu (benim) ile yerine benimle, (çekiç) ile yerine çekiçle yazmak kurala aykırıdır. (Er es mit sein Wagen), (I write with my pencil), (II) est venue avec sa voiture) deki gibi. Sözcüğün «ile» ile birleştirmesi kural değil bir «liyezon» dur. Tıpkı Fransızca pas encore un pasankor okunuşu gibi.

İLKE 7 — İyelik ve liyezon kuralları birbirleri i'e karıştırılmamalıdır.

Etimoloji ve Dildeki Köklerin Karşılaştırımı

Dilde söz türetmek için sözcüklerin köklerini ve bunlara takılan ekleri (takıları); iyice bilmek gereklidir. Türkçemizdeki ekler ve kökler üzerinde Besim Atalay

çalışmış ve bu addaki kitabını yayınlamıştır. Bu EKLER ve KÖKLER adlı kitap yeniden basılmıştır. Bütün büyük sözcüklerde : Larousse, Redhaus, Webster, Brokhaus, Büyük Türkçe Sözlük, Kamus'u Türk-î (Şemsettin Sami), Okyanus'ta sözcüklerin etimolojisi vardır, yani sözcüğün çıkışı gösterilir. Bunlardan terim yapma yolları Ağakay'ın (3) kitabında ve başkalarında gösterilmiştir.

Terimler yapılırken yabancı terimlerin kökünü bulmak (çok kez Grek ve Latin dilindedir) ve bunun kavramına uygun Türkçe kök bulup karşılaştırmak gerekir. Her halde kökler için bir liste halinde terimler yazıp, köklerini işaretlemek, sonra buna isim, fiil, sıfat v.b. hallere uyacak takıları «ön-ek» veya «son-ek» olarak ekleyerek terimleri yapmak gerekir. **Stedman's Medical Dictionary'nin S : Xv-Xiv sayfalarında uzun listeler halinde sunulmuş olan İngilizce terimlerin ek ve köklerine bakmak (3) gerekir.** Başka kaynaklara da baş vurulabileceği bir gerçektir.

Batı dilleri, semitik diller (Arapça, İbranince) çekimli dillerdir.

Meyye (Meillet 1886-1936) : «Bütün diller bir kök dil» den gelir. Bilhassa Ural-A'tay dilleri ile Hind-Avrupa dilleri arasında bir soy-yakınlığı vardır» demiştir. Türkçe, bükümlü, yani birleşme ve kaynaşma köklerin değişimi olmayan dil sayılır. Ancak bükümlü sözcük ve köklerin de bulunduğu saptanmıştır, Gencan (5).

Arapça «yazmak»tan ketebe, yektibu, mektup, mekâtip, kitap, kâtip, istiktap. bükümlülük için örnektir. (alay konusu olan nasara, yansuru da öyledir). Bu çekimler Araplar için kolaydır.

a - Türkçede büküm azdır.

b - Sonekler (suffix) sık kullanılır : Köy + lük + lerim + iz + den + miş... Kar + des : Karın + daş)... gibi.

Burada dikkati çeken durum **KÖK ün biçim** değiştirmemesidir. Türkçe'de az da olsa ön-ek vardır, az işlektir, işlekleştirilmelidir. Ön-takım, yar-ken, taş-kent, üst-düzey, esen-kent ,alt-yapı... böyledir.

Buna göre batı dillerindeki **anti** ön-takısı, yabancı takı olmasından ve ön-ek olmasından **Türkçe gramer kurallına aykırı olarak anti-human karşılığı olarak Anti-insan serumu olarak kullanılmamalıdır.** Sözcük Lâtincede olur, Türkçe terim olmaz! O halde :

İLKE 8 — Türkçe de terim yaparken :

- a) Yabancı dildeki kök ile Türkçede buna uygun kök aranmalı
- b) Takı gerekiyorsa sözcüğün müzikalitesini en iyi sağlayacak ve son takı olabilecek ve terim kavramını bozmayacak olanı seçmeli
- c) Ön takı kullanma gerekiyorsa bu kurallara uyularak kullanılmalı, yabancı ön ve son takılardan kaçınılmalıdır.

Gramer Kuralları İncelenmeli

Orta öğrenimini 1930 lardan sonra yapanlar Osmanlıca gramer okutulmadığından ve Türkçe gramer de pek geliştirilmemiş olduğundan, gramer bilgisi çok kere yabancı dil öğrenimi sırasında kazanılırdı. Bugün durum değişmiştir. Nejat Gancan'ın Dilbilgisi (5) adlı kitabı dahil, eldeki dilbilgisi kitaplar 1960'den geçirilmelidir.

Burada bazı dilbilgisi kurallarına dikkati çekmek isteriz :

1 — Ünlüsü 3. sırada olan sözcükler Türkçe değildir. Tren, gram...

2 — Türkçede iki ünlü yan yana gelmez, gelmiş ise yabancı sözcüktür.

Kooperatif, Koordinasyon, saat, fiil protozoon, zamanla bu iki ünlü birleşir :
Kahve-altı = Kahvaltı, Sütü-aş = Sütlaç.

3 — Divanı-Lugat-i Türk'te de belirtildiği üzere, Türkçe sözcüklerde 7 den çok hece olmaz,

4 — Türkçede sözcük başında ve sonunda iki ünsüz yan yana gelmez, gelmiş ise Türkçe değildir. (S'av dillerinde, Çekçe'de çok) Station program, standard...

5 — İki sesli harfin yan yana geldiği yabancı sözlerde bu iki harf tek ünsüze döner. Kassab - Kasap, Kallabur - Kalbur

«Deme kalbura kallabur, lügâti fasihten evlâdır galatı meşhur», Ziya paşa.

Bu kuralı Ziya Gökalp de «Türkçeleşmiş Türkçedir» olarak belirtmiştir (*)

6 — Ulama kuralı :

Her ünlü, kendinden önce gelen ünsüzü kendine alır.

Taş - Taş-a, Türk Tür-ke, Yurd yur-diçi

Bu liyezon güzel konuşma için gereklidir.

7 — Ünlü ile başlayan sözcüğün sonuna ünlü ile başlayan hece gelirse araya s, y, n, ş sessizleri gelir :

S-ile	M-N-ile	Y-ile	Ş-ile
Kuzu - su	a) Pencerenin	a) Durum takıları	Sayılarda
Su için	Köylünün	Pencereyi	üleştirim
y : gelir	b) Meltemin	Bahçeyi	takısında :
suya	evin de	b) Eylem çekiminde	er ile
Eskiden bu «n»	evin in	isteyecek	ikişer
yerine «ğ» gelirdi	c) buna	Dinleyici	yedişer
Buğa, Şuğa gibi.	d) iyelik takısına :	Müdürünce	altışar
		düzenince	üçer
			onar
			Bu kurala uymaz.

Anadoluda bazan «buğa» hâlâ kullanılır.

(*) Aslında bu kuralı Ali Suavî 1860 da koymuş, Ziya Gökalp benimsemiştir.

9 — Aşınma :

Birleşmiş sözcüklerin çok kullanılanlarında birinci sözcüğün son sesleri zamanla aşınır :

- a) Orada-orda nerede-nerde değenek-değnek dışarıda-dışarda
- b) Pekiyi-Peki, ey oğlul-ayol, kain ana-kaynana
- c) Pazartesi-Pazarertesi Cumartesi-Cumaertesi
- d) İçerilek-İçerlek, Kokula-kokla, Kavuşak-kavşak

10 — Düşmeler :

.1. Bazan g ve ğ ler kalkar.

Türlüğ-türlü Kümüğ-kamu kutluğ-kutlu
Tavurgan-tavşan yolgan-yalan İngek-inek

.2. Cik cek, rek ile (e) l takıları sonraki «k» ları düşürür :

- a) Küçükçük-Küçüçük ufakçük-ufacık alçakçük-alçacık
- b) Ufak-ufalmak yüksek-yükselelim alçak-alçalmak

.3. S den sonra «t» gelirse «t» düşer.

Asteğmen-Asteğmen Üsteğmen-üsteğmen astsubay-assubay
rastgele-rasgele

.4. Arapçadan geçen bazı sözcüklerde ünlü ile başlayan Türkçe ek gelirse ve Türkçe sözcüklerde «k» eylem takısı gelenlerde «ünlü» düşer.

- a) Fikir-fikre Zikir-zikri akıl-akılın Keşif-keşfin
- b) Koku-kokulamak-koklamak sızılmak-sızlamak-yumurtalamak-yumurtlamak gibi.

11 — Türkçede söz başında s,p den sonra ünsüz gelen sözcüklerin çoğu yabancıdır. Bunların okunuşu için kural konamamıştır. Ama halkın eğitimi göz önünde tutularak yazılması uygun olur.

Statistik-İstatistik Station-istasyon

Stanbul-İstanbul Sbirita-İsparta Smyrna-İzmir Program Purogram

İLKE 9 — Terim yapılırken Türkçe gramer kurallarına uyulmalıdır.

Köklerin çıkağları

Yabancı terimlerin köklerinin hangi dilden olduğunu ve etimolojisini incelemek için büyük tıp sözcüklerine bakmak gereklidir. Örneğin STEDMAN'S MEDICAL DICTIONARY böyle kaynaktır (S : XVI - XIV.) 1952 baskısı (3)

Albus Albino Portekizce Ak demektir.

Abaolie sign : Âbadî = Farsça (İranlı oftalmolojist 1842-1937)

Alcohol El-küül Arapça Alkol

Alkalemia (alkali + Grekçe haima) pH sı yükselmiş kan

Alkali (al + Kali = kül, soda) Arapça

sözcükleri bu kitaptan alınmıştır. Sözlüğün başında «Medical etymology» başlığı terimlerde kullanılan başlıca kökleri göstermiştir. Sözlükleri ana terimler ve bunların türevleri (derivation) terimlerin bu köklerden nasıl geliştirildiğini, ne tür takılar ile yapıldığını izlemek kolaydır.

İLKE 10 — Terim yaparken yabancı terimin kökenini bulmak, terimin bundan nasıl türetildiğini izlemek ve :

a) **Türkçede bu kökün karşılığı varsa onu bularak Türkçedeki takılar ile terim yapmak**

b) **Türkçede karşılık kök sözcük yoksa bu yabancı terimin kökünü Türkçe taki ile işleyip Türkçeleştirerek terimi yapmak.**

Bu kural yabancı terminolojide melez = hybrid terimlerde de vardır. (Stedman's M. Dic S. xii) örneğin jejuno-stomy (L. jejunum + G. Stoma).

Keza Kimya adları melez olup, kısaltılmışlardır :

Form (ic acid) + Al (cohol) + dehyd (regeneratun) = Formaldehyd oluşmuştur ve üç dil (L + Arapça + G) dir (*).

Unutmamalı ki aynı dil olan İngilizce ile Amerikanca (American English) arasında yazılış farkı vardır ve adı geçen sözlük kendi dili olan «American Way» (S.x) yi seçin :

hemoglobin (haemoglobin değil)

leukocyte (leucocyte değil)

edema (aedema değil) diyor.

Bu sözcükte dilbilimi ile terimlerin yapısı ile ilgi'i açıklamaları gözden geçirmek yazarlar için yararlı olur.

Stedman'ın tıp sözlüğünde 62 kolonda ortalama 20 kökten 1240 kök dizilmiştir. Bunların Grek, Latin, Arap ve diğer dillerden olan kök-kaynakları da gösterilmiştir. Ve tabii açıklamaları da. Ayrıca XIV. sayfada ön ve ard takılar gösterilmiştir ki bunları aynen aşağıya alıyoruz ve bulabildiklerimizin Türkçe karşılıklarını veriyoruz. Yazarın söylediğini buraya alıyoruz : «Bileşik sözcükleri yapım ve anlamını doğru öğrenebilmek için aşağıdakilere ait bilgilere ihtiyaç vardır. Kaynak olarak «assimilation» : benzetiş, uyduruş ve «elision» çıkarma kurallarından bunlara uyanlar verilmiştir» :

(*) 1900 de Londra'da basılmış olan Keresteciyan'ın Türkçe lügatı incelenirse bir çok eski dillerden Türkçeye geçip günlük olarak kullandığımız sözcüklerin asılları izlenebilir. Kitap T.D.K. kitaplığında vardır.

Grek ve Latin önek ve zarf (Bağlâç) lar (Stedman'dan)

Ön-ek	Türkçe karşılığı		
a-veya an...sız		in-	İçinde, içine-ye (ya) (arabaya)
ab-abs	dan, den	in-	siz, -sız (bekçi-siz)
ambi-, am-	İki yanında, çevresinde	im-	siz, -sız (bekçi-siz)
amphi-	karşısında, çevresinde	infra-	altında, ast (ast-teğmen)
ona-	yukarı doğru, ard, gene	inter-	arasında
ante	önce, önedoğru, ön	intro-	içine, sırasında
anti-	karşı, karşıt, zıddı, karşın	kala-	aşağı doğru, karşısı
apo-	ard, gene	meta-	arasında, boyunca
bis-	ikikez, çift, iki	ob-	önce, önceki
circum-	çevresinde, civarında	Para-	nın yanında, yanlış (Wrong) aside
Contra-	zıd, karşıtı	per-	içinden (kimyada : tamamile, iyice)
Cum-	beraber birlik	peri-	değirim, çevresinde, aşırı (Ex
de-	dan, şuradan öte	post-	sonra, ardında, ardından
dia-		prae-	ön, önünde, için
dis-	ikili, çiftli,-siz (discontinu -sürek-siz) gibi	pro-	önce (yer ve zaman)
dys-	kötü,zor	pros-	„den,... doğru
ex-	den, dan (from, out of)	re-	yeniden, ard, ardından
ektos-	dıştan dışarı	retro-	ard ardadoğru
endon-endo	içinde, içinden,iç	semi-	yarı
epi-	üstünde, üst karşıt	sub-	altında, alt
eu-	iyi, çokluk	Super-	üst, üstünde aşırı
exo-	dışsal, dışında	supra-	üstte
extra-	dışında, ilâveten	Syn-	birlik, beraber
hemi-	yarı	trans-	karşı, dışından
hyper-	üstünde, çok fazla, aşırı	u'tra-	üstünde, dışında, üstü
hypo-	az		

Not : Türkçe'mizde ön ek az kullanılırsa da vardır ve geliştirilebilir : yarı-yol yarı-doç, yarı-yüzyıl, yarı-felç (hemiparaliz) karşıt-magnetizm (anti-magnetizm) aşırı-doç (hyper dose), aşırı-bağışıklanım (hyper immunisation), iç-toksin (endo toxin), iki kutupsal (bipolaire), tek-kutupsal (mono-polaire), ast-subay üst-teğmen, alt-yapı, üst-yapı, ön-yargı, katma-değer, karşıt-ten, karşıt-akım karşıt-görüş gibi bugün yüzleri aşan bu tür terim ve sözcüklerin bulunuşunu yukardaki örneklerle belirtmek istedik.

Bu ön ve son ekler yardımı ile, her yeni buluş ve bulumla ilgili o'ay, biçim ve şeylerin mana, görünüş ve eylemlerinin biçimsel açıdan anlatımı için bir ad verilmesi-terim- batı dillerinde kuraldır. Dilleri de, bu nedenle gelişir. **Bunların nasıl yapılacağı da ulusal ve uluslararası nomenkültür komite'eri seçilerek yürütülür. Doğal o'arak bunlar Grek-Latin temeline dayanan diller için geçerlidir. Bu kural- lar terminoloide aşırı farklılıkların giderimi içindedir; veya yanilerinin yapılacağı zaman ortak kararlar alabilmeğe yarar.** Bu yolda nasıl çalışmalar yapıldığını izlemek isteyenler kaynak (8) deki kurallara baş vurmahdılar. Bizim de bu tür çalışmalarını gerçekleştirmemiz gereklidir.

Sözcük üretme ekleri ve kökleri yönünden Türkçe çok zengin bir dildir. Bu ek ve köklerden bazıları çok işlektir ve sık sık kullanılır. Bazıları ise az işlek ve seyrek kullanılır ve bunlardan yeni sözcük yapılıncı, eski örnekleri birden hatırlanamadığından veya yep yeni bir kavramı bildirdiğinden yadırganır. Ama zamanla bunlara alışılacaktır. Az olan ön-ek takılan sözcüklerimiz ve terimlerimiz de artacaktır.

Terim yaparken il'e de öz-türkçe köke ek getirerek terim yapma zorunluluğu yoktur ve olmamalıdır. Bu şovenliktir. Zaten Türkçe sandığımız her sözcüğün de Türk sözcük olduğu kesin değildir : Örneğin : Su kelimesi Çin'ce suğ dan gelir. Ama bunlara Türkçe takılar getirilirse (halk bunu yapar) o sözcük Türkçe olur :

Örneğin :

Para-sız	Hasis-çe	Asırlarca	Vatan-daş	Din-daş	Örne-ğin	gibi
Farsça		Arapça	Arapça			

Bu sözcüklerin Türkçeleştiği kesindir. Tıpkı HASTA-LIK gibi. Bu kural batıdan giren sözcükler için de geçerlidir.

Makina-lı (macheina)	Mekanizma-sız	Borda-lı gemi	Portakal-lı
İtalyanca	İtalyanca	İtalyanca	Portekizce

Görülüyor ki yabancı sözcüklere Türkçe takı ile türkçeleştirme yapılabilir. Ama aksi doğru değildir. Yani Türkçe sözcüklere yabancı takı gelirse türkçe değil yabancı takımın diline ait sözcük oluşur :

İstatistik istatistik-î -î takısı Arapçadır arapçalaşır.

Anti latince'dir. Anti-insan anti-tavşan serum sözcük veya terimleri Türkçe olmaz, zira Latince'dir, Latince kurala göre yapılmıştır. O halde :

İLKE 11 : **Türkçe ön-ek (prefix) az ve işlek değildir. Ama ön-ekler işlekleştirilip çoğaltılmalıdır. Dilimizi geliştirir, terminolojimizi zenginleştirir.**

İLKE 12 : **Türkçe sözcüklere yabancı takı takılırsa terim Türkçe olmaz, bu tür yol Türk diline yardımcı olamaz.**

TÜRKÇE'DE EKLER

Türkçemizde ekler batı dillerindekine göre daha çoktur.

A-Son-ekler

- lik son ektir ve çok işlektir : **güzellik, çalışkanlık** ...
- li son ektir, sıfatlara gelir Osmanlıca da lû lû olur Devletlû asaletlû gibi
- siz li ekinin olumsuzudur : paralı--para-sız varlıklı--varlıksız ...
- ci meslek, yanlılık, huy..gibi çeşitli kavramlar yapar : Demirci, ülkücü, neci olsuncu
- cil sıfat ve adlara gelen bir ektir. Az işlektir ve işlekliliği artırılmalıdır : Evcil bencil balıkcıl kırçıl akçıl ölümcül sescil gözcül (cytophil)
- cin Az işlek olan bir ektir, geliştirilmelidir : Güvercin bildirecin balıkcın dokuzcın (dokuştas oyunu) kaşıkcın deniz kırlangıcı pelikan

Bu örnekleri arttırabiliriz. Teknik terimlere elverişlidir.

- ce- 1) Dil adı, 2) Toplum anlamı, 3) niteleme, 4) Zaman ölçümü, 5) Durum saptanması 6) küçültme, 7) eylem ve benzetme belirteci olarak kullanılan çok işlek bir ektir.

1) Türkçe, Macarca, 2) Sınıfça, halkça 3) Yiğitçe. dostça 4) Bence, sizce 5) Yıllar-ca, 6) İyice, sarıca 7) Ardınca, yolunca 8) Saçça, kavrukça...

- des (daş)- Ortaklık, eşitlik ve birlik sözcüğü ve terimi yapar : Örnekler :

Yurt-taş Vatan-daş Oy-daş Öz-deş Yer-deş Gönül-deş Hız-daş

- men- Bu hem insan ile ilintili, hem de insansız anlamı olan sözcükler yapar.

Daha da işlek yapılabilir (Erbaş, s. 126).

I-Dilmen, kölemen, gökmen (gökyüzlü), toraman (acemi oğlan), kösemen, karaman, gözemen

II-Değir-men yal-man (kesici silah ucu) Köse-men (kavgacı keçi)

Dik-men (koni dağ) Ört-men (dam).

-Sel, sil-köklerle iyice kaynaşıp işlekliliğini yitirmiş gibi görünen bu ek geliştirilmelidir. Örnekler :

Göz-ell güzel yas-ıl (yeşil) Sü-el nic-el nit-el buz-ul kur-al tarih-sel bilim-sel(*) yabancı sözcüklerde rahatça takılabilir, takılmaktadır.

-cek, çek- Bu da kaynaşmış ektir. İşlekleştirilip kalıplaştırılmaktan kurtarılsa terimlere yararlı olur. Örnekler :

Ger-çek Gör-çek (zahir) sıcak (ısı-cak) oyun-cak salın-cak tanla-cak (seher) ir-çek (seher)

çok işlek olup sık kullanılan eklerin açıklamasına kalkışmıyoruz. Bütün dilbilgisi kitaplarında bol örnekleri vardır. Bunlar : -ca -mek, -meklik, -iş (eş), -ici, ıcı, -inti, -tı, -im, -ek (cak), -enek, -ik, -gin, -gi, -ga, -i (ı), -inc (an); -e, -geç, -in, -it, -en, -mıs, -r, -esi, -dik (dık) -il

Bunlarla yapılmış yüzlerce sözcük ve terim vardır. Ama bazı yenileri yapılmıca yadırganır (koyu harfle yazılanlar) :

-gı -saygı -sevgi -yetki -vurgu -vergi **-dergi** -yargı -tepki -olgu = vak'a, ge-süpürge -oyulga (oyulgalanmak) **-bilge** -yonga -süpürge -bildirge -gen-çekin-gen atılğan savur-gan **-taşı-gan** -er-gen -çığirt-gan unut-gan -ilet-gen -alın-gan **-akış-gan -küse-gen** (-küsünotu) ca-akar-ca -kokar-ca, sıra -ca, boğma-ca -yanar-ca -lu-ulu (uluğ) (pusuğ sürü) (sürüğ) gibi eski, bölü, duyu sıvı (sıvığ) veri güdü (iç güdü) **duyuru**.... (ğ çok kez düşer) anç - inanç usanç ürkünç (ürkünütü) sakinç kusunçığ (kusmayı) gerektiren korkunç iğrenç gülünç ödünç
(e) Ç -Gül-eç Kul-aç (kol-aç) göm-eç bağla-ç belirte-ç (determinant) tüml-eç
(e) -Çevr-e (çevirmekten) kert-e kes-e gel-e gid-e
Ün, in -Gel-in ek-in ak-in bas-in ür-ün iş-in yoğ-un od-un say-ın
dak -Fırıl-dak kıkır-dak bingül-dak oyun-cak
cik -mini-cik kapak-cık yavru-cuk

Bu örnekleri daha çok arttırmak istemiyoruz, ancak günlük (yazışma) ve (konuşma) larımızda kök ve ekini hiç düşünmeden kullandığımız (söz-cük) lerimizi sıralayıverdik. Böylece bir terimin bilimsel anlamını veren (köke) en uygun (ek) takılarak gerekli terimin nasıl yapılabileceğini belirtmek istedik (Bak. Ağakay (3).

Eylem (fiil) lere gelen (ckeylem) ler ile üretilen sözcükleri de kullanarak terimler yapılabilir. Ad-eylemlerden de yararlanılabilir. Açıklamaları için dil-bilgisi kitaplarına başvurulabilir.

(*) Bu ek, yani «sel, sil» en eski Türkçe sözcüklerde de vardır ve Latincedeki ile ortak anlamıdır. Diğer örnekler için (çoğul, sağmal v.b.) Ağakay (s. 19 a) ın kitabına bakınız.

Ortaç'lar (sıfat-eylem) üzerinde örnekler ile biraz durmamız gereklidir.

Hem sıfat, hem eylem görevi yapan sözcüklere «ORTAÇ» denir. Bunlar eylem tabanına + ek (en), (r), (ecek), (miş), (dik), (medik) ekleri gelerek türemişlerdir:

- 1) başla-yan belirt-en alma-n göster-en
- 2) koş(a)r ata(r) (atar-damar) sık(a)r
- 3) Alacak verecek tutacak atacak sünecek
- 4) Kapanası açılması kırılması olası sorası

Çok olan bu örneklerle dayanarak terimler de yapılabilir.

Yerinde kullanılmak üzere «Bağlaç» lar ile de bu yolda yararlanılabilir.

Terimlerin Yapılışı ve Sematik (anlam bilgisi)

Terimler bir şeyin biçimini, bir işlevin türünü, bir organın parçasını veya bir kimyasal madde simgesinin ne olduğunu anlatan söz veya sözcüklerdir. O halde «anlam» ı ilgilendirir. Fransız bilgini Mişel Breal (Michel Breal) anlatım incelenmesi bilimi karşılığı olarak **semasiologie** terimini kullanmıştır. Son 40 yıl içinde sözcüklerin «**kavram**», «**kapsam**», «**anlam**» ve bunların zamanla olan değişmelerini inceleyen bilim dalı halinde gelişip **anlambilgisi = Semantik (semantique)** oluşmuştur. Bu tınbilim (psikoloji), eseme ve dilbilim (phylogologie) e dayanarak son yıllarda hızla gelişmiştir.

Sözcükler uyuşmalarla kesinleşen «im» (marker) leri bize anlatır. Bu anlatılan «im» ler de aynı sözcük için bile uzun zamanlar içinde değişebilir. Ama belirli süreç içinde belirli sözcükler bize «belirli bir im» i anlatır. Zira dil, zihnimizde nesnelerin biçimlerini, düşünce'lerini, gördüğümüz, duyduğumuz, kokladığımız veya değdiğimizden algıladıklarımızı başkasına iletme aracıdır. Bunlar da toplumların gelişmelerine ayak uydurarak gelişir (*)

Demek ki, terimler bir «im» in iyi bir anlatımını yapmalıdır.

Bir «terim» her zaman doğru bir sözcük değildir ve yanlıştta olsa bir «anlatım imi» dir. Örneğin : «Alyuvar», «Akyuvar» denilince, bu terimlerle al veya ak kağıtlardan kesilmiş yuvarlak değil, kan hücrelerini bize «anlatır».

(*) Yarmak mastarından yar-ak sözcüğü eski kitaplarda yarak = silah anlamında idi. Sözcük bugünkü kullanımında argolaşmış ve kabalaştığından silah değil penis anlamını almıştır (S.P).

Birisi bakkala gidip : «Bana bir yenice, bir 49 luk, birde çamlıca ver» dediğinde Yenice kasabasını, İstanbul'un Çamlıca'sını veya 49 kebabçısını değil, sigara ve rakı istediğini «anlatır». Bunlar «im» olmuş ve istenilen şeyi «anlatmıştır».

Bazı terimler dilbilgisi bakımından yanlıştır. Fakat «anlatım» ı yerleşip herkesçe anlaşıldığı için ve de benimsendiğinden, («leucocytos» «phagocytosis» ve «pinocytosis» bu tip örneklerdir) kullanılır.

İLKE 13 : Yeni terim yapılırken «anlatım» ön plana alıp istenen «im» uydurulması, yakıştırılması veya benzetilmesi gerekir. Örneğin Nervus trigeminus terimi için Osmanlıca'ya Arapça «Asabı tev'eme-i selâse» diye çevrilmişti. Oysa Türkçe «üçüz sinir» daha açık bir «im» sağlar.

Bu tür «çevirimler» veya «uydurum»lar zaruridir. Arteria **coeliaca** terimi şiryan-ı **zellakî** olarak Osmanlı terimlerine girmiştir, yani «uydurulmuştur». Microscope = Hurdebin (ufak gören), telescope = dürbin olarak uydurulmuştur. Osmanlı tıp lügatı altı ay gibi kısa sürede yazıldığından başkaca çıkar yol da yoktu.

Uluslararası terimler arasında da uyumsuzluk vardır ve terim komisyonu (kaynak 8) zaman zaman bunları gözden geçirir, kurallar koyar.

Örneğin kaynak (Lapage (8) da S: 17 de «Section 4 Nomenclatural types and their Designation» karşılıklı bölümde genel 6. bölümde (otör) yazar ve adları bölüm 8 de «İllegitimate = gayrimeşru terim ve adlar ortografi için kurallar konulmuştur :

Kural 57 b ye göre :

Ortog. Varyant : Haemophilus Hemophilus

Kural 57 c

Perplexad : Bacillus limnophilus B. limophilus

Burada bu kuralları etrafı ile anlatma olanağımız yoktur. Türkiye'de de bu tür komisyonların sürekli olarak çalışması iyi bir başlangıçtır.

Bu konuda bir rapor hazırlayıp XVIII. Türk Mikrobiyoloji Kongresi (1978) ne sunan Prof. E. K. Unat'ın (9) önerilerinden aşağıda yazılı olanlara katılıyorum :

1. — Terimin lugat anlamı değil, bugünkü anlatım karşılığı bulunmalıdır.

2. — Yanlış terim (abacterial = arınık) asla kullanılmamalıdır. **Arınık, bakterisiz**'in karşılığı değildir.

3 — Batı dillerindeki terimlerin kökleri alınıp, Türk dili özelliklerine göre işlemek ve yabancı eklerini atarak Türkçe karşılığı kullanılmalıdır (S:12).

4 — «Terim» sözcüğüne de itirazlar vardır (3). Unat buna : «Türkçe'de sözcük sonuna çift sessiz harf gelmez:iki ünsüzün yan yana gelebilmesi için l,n,r,ş, s harflerinden sonra süreksiz sert ç,k,p,t, harfleri gelerek olur : Term = terim, film = filim gibi.

5 — Yabancı terimlerdeki c harfi, e,l,y,den önce ise s harfi ile, öteki durumlarda ise k ile karşılanmalıdır.

6 — ABC'mizde bulunmayan harflerde : X = ks, W = v, Y = i, ch = ç, ph = f ile karşılanmalıdır.

7 — «tion» takısı «-leme» takısı ile karşılanmalıdır. Tyndalliseation = tindallame, sterilization = sterilleme, pasteurisation = pastörleme gibi (s:14-15).

8 — Birleşik kelimelerden veya bir kaç kelimedenden yapılan yabancı terimlerin Türkçedeki karşılıkları bulunurken (algia = ağrısı, philus + acil, oma = uru) mümkün olduğu kadar az yabancı sözcük ve takı kullanılmalıdır. (s:17)

9 — «eidos» veya «form» takıları yerine -s -imsi : tüberkülümsü, tüberküliform = tüberkülsü kullanılmalıdır (s:17).

10 — Uluslararası terimler aynen ve Latince'de olduğu gibi aynen yazılmalıdır ve Latince'deki gibi okunmalıdır. Bunlara karşılık bulmağa çalışmanın yersiz, zaman yitirici olduğuna ben de katılıyorum (7) :

Picarnavirus **Coxiella burnettii** **Lactobacillus lactis** gibi (7).

1 — Her dilde aynı biçimde kullanılan terimlere ayrıca karşılık bulmak gerekmez :

12 — Bunların imlâlarını da Türk imlâ kurallarına göre, yukardaki gibi yazabiliriz :

ÖZADLARIN YAZINI

Yabancı özadların yazını = imlâsı çok tartışma konusudur. Bunun için Unat ile hemfikir değilim.

a - Kaynak listesinde orijinal makale başlığında (hangi dilde ise) ne biçimde yazılmış ise aynen yazılması doğaldır. Tabii Latin kaynaklı harfler i'e yazılı ise.

b - Metin içinde orijinal ad parantez içinde ve yayımlandığı dildeki ve kaynak listesinde gösterildiği biçimde yayınlanmalıdır. Fakat doğru okunuşu :

Türk harfleri ile yazılmalı ve metinde yineleniyorsa öyle yazılmalıdır. Sözge-lişi öğrencilerimizin çoğunluğu Weil -Felix (Vayl-Feliks) i çok kez Veyl-Felks ola-rak söylemektedirler. Robert KOCH'u Koş okudukları gibi. Dilin bir sesler top-lamı olduğunu ve yazının «ses» in «im» i olduğunu hatırlamalıyız. Bu nedenle : İLKE 14 : Öz adların yazımında :

a - **Latin harflerini kullanan her ulus, bu harflere kendi seslerine uygun ses vermiş ve kendi ABC sini yeni harfler ve işaretler (sediller) katarak bir özel ABC yapmıştır.** Böylece ulusal ABC ler oluştuğundan, hiç bir ulusun ABC sine öncelik **verilmeyip TÜRK ABC sine dayanılarak yazılacaktır.** Türk ABC sine, bulunma-yan Q,X,W,PH... harflerini katmakla, İ, YA, ÇU, D karşılığı Kiril ABC si harf-lerini katmak arasında hiç bir fark yoktur. O halde :

Shiga değil : Şiga Westermann değil : Vesterman Guillepsie değil : Cui-lepsi yazılmalı, orijinali ise parantez içinde yazılmalıdır.

b - **Latin kaynaklı ABC kullanmayan ulusların (Sovyetler, Çin, Japon, Hind v.b.) adlarını, orijinal yayındaki yazılışı i'e kaynakta, makalenin ve derginin adı ile aynen yazılmalıdır. Metin içinde ise Türk ABC sine göre ve doğru okunuşu tahkik edilerek (WHO isWHO kitaplarından) öğrenilip öyle yazılmalıdır :**

Vatanabe değil : Vatanbe (Japonca)

İschizaka değil : İşizaka (Japonca)

Baghavata değil Bagavata (Hindçe)

Babes değil : Babeş (Romence)

Metchnikov değil : Meçkinov

Sørensen değil : Sörensens (Danimarka)

Cajal değil : Kahal (İspanyolca)

İanes değil : İyaneş (Portekizce)

Aksi halde adı kendi dilinde yazılan ve Çörçil, Şurşil ... gibi yazılıp okunan eski İngiliz başbakanının II. Dünya Savaşı dönemi gazete ve radyo haberlerindeki durum ile bugün Portekiz başkanının adlarındaki kargaşa sürer gider. **Danimarka-lının adını Fransızların okuduğu gibi okumayalım deriz.**

Sonuç

Bu yazımızda Türkçe terimler yapılması için gerekli ve her uygar ulusun kullandığı ilkeleri saptamağa çalıştık.

İLKE 15 : Yeni yapılacak terimlerde öncelik henüz karşılığı bulunmamış yeni terimlere verilmelidir. Sovyetler uzaya «Sputnik» atıldılar. Beraberinde «kozmonot» terimini uydurdular. ABD ise hemen bunun yerine «astronaut» terimini yaptılar, kozmonot demiyorlar. Bizde bunun karşılığı vardı : «Gökmen». Ama uzun süre Feza + uzay tartışması sürdü ve sağduyu üstün geldi, feza unutuldu. **Tıpta da öncelikte yine ve henüz karşılıkları bulunmamış terimlere karşılık bularak işe girişelim.** Kişisel olarak virus ve immünoloji terimleri için böyle yapıyoruz. Her konulan yeni terimin işlevlik kazanacağı kural değildir. Bazısı tutar, bazısı eskir ve yerine yenisi, kulağa hoş geleni, daha işleği bulunur, eskisini siler. Zamanla değişmeler olacaktır, dil dinamiktir. Ölü dil Latince bile eski Romalıların konuştuğundan bugün çok çok farklıdır. Bugün orta yaşlı hekimlerimizden kaçısı hurdebin, telkih, cersume terimlerinin anlamını bilir?

Bilim adamlarımız yeni Türk Dilbilgisi kitaplarını dikkatle okuyup dilimizin kurallarını iyi öğrenmek zorundadır, aksi halde dilimiz gelişemez. (*)

(*) Alman, Macar, Rus dillerine değinmeden, İngilizceyi örnek alırsak ABD'nin uzay yöneticisi NASA'nın Sputnik'in atılışındanberi 15 000 terim geliştirdiğini veya bir çok kişinin deyimi ile «uydurduğunu» belirtmek isteriz.

NOT ve teşekkür : Bu yazıyı fakültemiz ve Üniversite Basımevleri güçlükle dizebilmişlerdir. Zira Türk harfleri dışındaki Latin ve Kiril harfleri her iki basımevinde de yoktu, klişe yapılması zorunlu oldu. Bu da sayımızın doğruluğunu destekler. Bu güçlüğe rağmen yazımızı dizebilen basımevi ilgililerine teşekkür ederim (S.P.).

KAYNAKLAR

- 1 - Lugat-ı Tıp : Fransızca'dan Türkçe'ye Lugat; Cemiyet-i Tıbbiyei Osmaniyye, 1316 (1900). Bu sözlük önsözüne göre M. Nisten'in Fransızca Tıp lugatı'nın bir komisyon tarafından kısa sürede yapılan bir çevirisidir : Tıp Tarihi K. de bulunmaktadır.
- 2 - Arnaudow Georgi, Terminologia Medica Polyglotta, Editio Mediciniae Physicicultura, Sofia 1966 (özel kitaplığımızda vardır).
- 3 - Stedman's Medical Dictionary, N.B. Taylor, William and Wilkins Co. 1957 Mikrobiyoloji-Parazitoloji K. kitaplığında vardır.
- 1 - Ahmet Mithat Efendi, Müntehibat-ı Tercüman-ı Hakikat 48/189

- 3 - Ağakay M. Ali, Kelime yapım yolları, Türk Dil Kurum Yayını 1943
- 3 - Ali Suavi, Hilmi Ziya Ülken-Türkiye'de Düşünce Tarihiinden, Cilt 1 de s:
- 4 - Erbaş Ekrem ,Türkçe'nin gelişme sorunları ve parlak geleceği, Kurtuluş Matbaası ,1972
- 5 - Gencan Tahir Nejat, Dil Bilgisi Türk Dil K. Yayını, 3. baskı 1975
- 6 - Karamanođlu Ali, Türk Dili, Dergâh yayınları 52, Eğitim dizisi 1, 1972
- 7 - Merdivenci Ahmet, Türkiye'de Parazitlerinin yeni dizgesi, Türkiye Parazitoloji Dergisi, 1979, s: 41
- 8 - La Page S.P., Sheath P.H.H., ve ark. International Code Nomenclatuor of Bacteria Int. Assn. Amer. Soc. Microbiology, Washington D.C. 1975
- 9 - Unat Ekrem Kadri, Türkçe Mikrobiyoloji Terimlerinde Birlik sağlamak üzere. Öneriler : XVIII. Ulusal Mikrobiyoloji Kongresi'ne Rapor 1978 (Rapor ve Konular, 1978, s: 3-18 (Yazarın Parazitoloji terimleri için-öneriler de vardır ve Parazitoloji dergisinde yayınlanmıştır.